

■ ЯК ЦЕ БУЛО

У школі, де працювала, мене називали «бандерівкою» і «націоналісткою»...

Рівненська письменниця поділилася спогадами про часи становлення української незалежності

Початок 90-х років ХХ сторіччя – то були мої перші роки в місті Рівне. Тоді ще його йменували по-радянськи – Ровно. За назву Рівне, як і за нові декомунізовані назви вулиць, ще треба було поборотися: пережити чимало дискусій, полеміки у ЗМІ, вирування пристрастей на мітингах, щоб за кілька років на зміну старим вивіскам, пам'ятникам і стереотипам прийшли нові. Щоб замість вождя пролетаріату на центральному майдані міста постав Тарас Шевченко, а сам центральний майдан із площі Леніна було перейменовано на майдан Незалежності.

В редакції «Дзвону». Фото 1997-го

Інформаційний прорив і переворот у свідомості

Першою організацією, до якої я у Рівно-му примкнула, було Товариство української мови ім. Тараса Шевченка, пізніше – «Просвіта». Керував цією організацією професор Борис Степанишин. Її активісти несли в широкі народні маси правду про життя за радянської влади, відкривали так звані «білі плями» в історії, зривали залізну завісу з найстрашніших, найчорніших років української національної історії.

Нерозривним із «Просвітою» був Народний Рух України, який на той час ще не був партією. На майданах і у скверах як обласного центру, так і районних містечок збиралися багатолюдні мітинги, де ще так незвично, але виключно, сміливо майорили

Після проголошення Україною незалежності почався справжній видавничий бум: у першій половині 1990-х років вийшло чимало літератури, яка давно очікувала свого виходу до широкого читача з-під багаторічного радянського арешту. Пригадую, як у книгарнях з'явилася перша, без радянських ідеологічних вивертів, «Історія України» Ореста Субтельного. За цією книжкою стояли черги. Ще побачили в ті роки світ «Нарис історії України» Дмитра Дорошенка, «Історія України» Наталії Полонської-Василенко, книги історії Крип'якевича, Аркаса, Володимира Антоновича, Михайла Грушевського, літературні твори Сергія Єфремова. Великого галасу нарobili репринтні видання

Серед 27-ми учнів 10-А класу українську вивчали лише тринадцять, а у 10-Б – ще менше: з 30-ти лише дванадцять. Трохи ліпша картина була у двох дев'ятих: там тих, хто вивчав українську, було трохи більше ніж половина. Я була цим дуже здивована. Ще більше була приголомшена, коли пішла в ці класи на перші уроки. В яке ж нерівне, завідомо конфліктне й принизливе становище був поставлений учитель української мови й літератури! Адже учні, котрі від вивчення української були офіційно звільнені, на уроці мали бути присутні. Вони протягом 45 хвилин нахабно заважали учителеві вести урок для своїх однокласників. Учитель же мусив терпіти усі витівки учня, який мав право не вивчати рідної мови, не мали на нього ані впливу, ні права виставити порушника дисципліни за двері.

Трапилися зі мною тоді прикрі й дуже промовисті випадки, які назавжди закарбувалися в моїй пам'яті. Ось один із них. На організованих мною «Українських вечорниць» я зі своїми вихованцями заспівали відому стрілецьку пісню «Ой у лузі червона калина». Коли напередодні цю пісню розучували, вчителька музики, яка акомпанувала нам на баяні, настійливо радила мені упустити той крамольний куплет, де йдеться про кривавий тан з москалями. Я не погодилася. Як діти виконали гімн січових стрільців, святкову залу в розпалі свята демонстративно покинула директорка школи. За нею вийшла й заступниця директора. За ними попрямувало ще кілька учителів. Загубилися вже в пам'яті їхні прізвища та імена.

Після тих подій та кількох дзвінків до мене на телефон в учительській професора Бориса Ільковича Степанишина за мною

Надія Степаненко, Іван Дем'янюк та Людмила Марчук з сином Богданом на Козацьких могилах. Поч. 1990-х.

дішнім керівництвом обласної державної телерадіокомпанії, через що, власне, моїй колезі Надії Степаненко й довелося програму залишити. За нашими ефірами пильно стежили, тож, не доведи Боже, щоб пішло бодай одне слово врозріз із тим, що було напередодні написано на папері та затверджене підписом керівництва. Та програма систематично виходила на обласному радіо двічі на місяць протягом двох років, хоч я працювала на громадських засадах. Розпочинали ми з десятихвилинного включення у радіопередачі «Перевесло» Миколи Берези. Згодом мені дозволили виходити з авторською програмою окремо під назвою «Причисти мене розмовою» й виділили півгодини часу. До участі в тематичних програмах національно-патріотичного характеру

перші блакитно-жовті прапори. На тих мітингах, а також на щотижневих засіданнях Народного університету «Просвіта», виступали колишні в'язні сталінських катівень та концтаборів. Із їхніх уст ми, молодь, уперше чули правду про стару «Просвіту», яка діяла ще за Польщі, у 30-х роках, уперше чули про ОУН та УПА, про ті страшні репресії, які довелося пережити колишнім в'язням сталінських концтаборів.

Члени «Просвіти» разом з дитячо-молодіжною патріотичною організацією «Пласт» займалися краєзнавчо-пошуковою роботою, безпосередньо впорядкуванням та освяченням могил відомих і невідомих повстанців у цілому терені Рівненщини, де під час визвольних змагань 1940-х років відбувалися бойові дії.

Чим наснажувались наші душі

Мої спогади про незалежність України пов'язані з першими враженнями української молоді про красу наших вишиванок, пісень, національних обрядів та звичаїв. Чи не найбільше емоцій викликали повстанські та стрілецькі пісні, особливо у виконанні хору «Просвіти», яким керувала велика патріотка, незабутня Леся Міськова.

Нерозривно пов'язані ці спогади із трепетним, зі слізьми на очах виконанням гімну «Ще не вмерла Україна». Він був для нас таким мудрим, таким промовистим, таким душевним. А головне – своїм, рідним. Згодом під час студій на Університеті «Просвіта», започаткованих незабутнім Борисом Ільковичем Степанишином, ми дізнавалися, скільки людей за цей гімн були репресовані або навіть і загинули. Разом із гімном часто виконували пісню-молитву «Боже великий, єдиний нам Україну храни...» Звучали пісні «Ой у лузі червона калина», «То не грім за-гримів, то не бір зашумів», «Забудь мене, моя матусю» та багато інших повстанських та стрілецьких пісень.

«Історії Русів» Георгія Кониського та «Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу» Івана Огієнка. Побачили світ історичні книги Дмитра Яворницького, Олени Апанович. Уперше можна було безперешкодно прочитати книгу «Інтернаціоналізм чи русифікація?» Івана Дзюби. З'являлися і перші публікації з історії УПА. Пригадую, як знайшла в бібліотеці в якомусь журналі уривки з книги спогадів отамана «Поліської Січі» Тараса Бульби-Боровця і ретельно їх для себе законспектувала. У 1991 році з'явилося львівське видання документальної книги Петра Мірчука «Українська повстанська армія: 1942-1952». Для тих, хто прагнув знати більше, активісти Товариства «Просвіта» організували в Народному домі книгозбірню.

«Націоналістка», «бандерівка» і «рухівка» в російськомовній школі

На той час я, 32-річна вчителька української мови й літератури, завдяки «Просвіті», її Народному університетові поступово приходила до усвідомлення тих істин, які тоді змінювали свідомість цілого покоління. Це допомагало долати проблеми, які виникали в моєму шкільному житті. Адже моєю першою школою, в якій я волею долі опинилася по приїзді в 1990-му в м. Рівне, була ЗОШ №20 з російською мовою навчання, де мені запропонували читати українську мову й літературу в старших – 9-10 класах. У шкільну програму на початку 90-х років було введено чимало нових імен тих письменників, про існування яких тоді, коли я навчалася в університеті, студенти навіть не здогадувалися. Микола Хвильовий, Євген Плужник, Валер'ян Підмогильний, Микола Куліш... Невідомі донині сторінки творчості Володимира Сосюри, Тичини і Рильського. Незнана «Бояриня» Лесі Українки. Світового рівня прозаїк-романіст Улас Самчук. Його повість про голодомор 1933 року «Марія» одразу стала в основі програми з української літератури.

«Дзвін» перший склад. В центрі редактор Василь Закревський. Справа Олександр Смик.

надійно закріпилися прозвисько «націоналістка», «бандерівка» і «рухівка», що тоді сприймалися як синоніми. У середовищі російськомовної школи я й справді почувалася чужорідним тілом. Тому наступного року перевелася до української школи. Це була ЗОШ №9.

Причисти мене розмовою

Завдяки товариству «Просвіта» я відкрила в собі здібності журналіста-репортера та радіоведучої.

Два роки поспіль, а це були 1994-1996 роки, з ініціативи пані Євгенії Гладунової мені було доручено вести на обласному радіо просвітнянську радіопрограму «Причисти мене розмовою». Розпочинали ми її удвох із учителькою Надією Степаненко історичним екскурсом про утиски нашої української мови в тоталітарній державі та її права в незалежній Україні.

Виступати в ролі авторки та ведучої радіопрограми було нелегко. У царині нової діяльності був відчутним брак професіоналізму. Неабияк псувала нерви наявність гострих ідеологічних розбіжностей із то-

мак національно-патріотичного характеру запрошувалися в студію гості.

Тяжкі дев'яності остаточно скерували мою подальшу професійну долю в бік журналістики. Через затримку виплати заробітної платні доводилося шукати підзаробітку. «Просвіта» заснувала обласний часопис «Дзвін», який разом із газетою «Волинь» став рупором національно-патріотичних сил краю і виходив за керівництва обласною організацією народного депутата Володимира Ковтунця. Я в цій газеті розпочинала з коректора та репортера, поєднуючи цю працю з викладацтвом у Рівненському інституті культури. У «Дзвоні» життя було наповненим по вінця, й коли постало руба питання обирати з двох видів діяльності одну, я зрозуміла, що саме журналістика – та сфера, якій хотілося б присвятити життя. На жаль, через брак фінансування, часопис «Дзвін» проіснував лише два роки – 1996-1998.

Для мене роки моєї активної участі в діяльності товариства «Просвіта» були роками боротьби за незалежність України, роками мого особистісного становлення. Тут я осягала перші вагомі життєві істини у молодій незалежній державі.

У 1990-х роках (до закриття «Дзвону») я була в перших рядах цієї організації, брала активну участь в усіх тих заходах, які організовувалися на міському та обласному рівнях. З вдячністю завжди згадуватиму імена Бориса Степанишина, Володимира Ковтунця, Петра Кульчинського, Євгенії Гладунової, Володимира Борейка, Гурія Бухала, Івана Дем'янюка, Романа та Володимира Омельчуків, Мирослави Косаревої, Нонни Прохоренко, Галини Пиляй, Надії Степаненко, Марії Ігнатюк, Наталії Сосюк, Алли Українець, Олексія Заворотнього та ряду інших старших і молодших патріотів, з якими ми несли в маси просвіту й українську культуру, прищеплювали любов до рідної мови й літератури, шану до національної історії й України.

Людмила МАРЧУК,
публіцист